

De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole

Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer

MELLEMTIN

DE UDVIDEDE LÆRINGSMÅL FOR BØRN OG UNGE MED SYNSNEDSÆTTELSE 0-17 ÅR I DAGTILBUD OG SKOLE

Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer

Mellemtrin

Denne vejledning er et resultat af et nationalt netværksbaseret samarbejdsprojekt i Synssøjlen under DTHS, Danske Tale- Høre- Synsinstitutioner.

Projektets formål og organisering

Projekt har haft til formål at udarbejde en national vejledning, der understøtter de kommunale pædagogiske og specialundervisningsmæssige indsatser i relation til målgruppen af børn med synsnedsættelse i dagtilbud og folkeskole. Vejledningen har taget udgangspunkt i de formelle læringsmål på dagtilbud- og folkeskoleområdet. Med afsæt i Forløbsbeskrivelsen for børn og unge med alvorlig synsnedsættelse og aktuelt bedste viden er der udarbejdet såkaldte "udvidede læringsmål" i tilknytning til de formelle læringsmål. De udvidede læringsmål er omsat til specifikke indsatser, der har til formål at imødegå de centrale risikofaktorer ift. inklusion, som identificeret i Forløbsbeskrivelsen. Indsatserne er samlet i 9 vejledninger målrettet ledelse og det fagprofessionelle personale i dagtilbud og folkeskole, kommunale pædagogiske konsulenter, PPR, forældre/familier og støttepersoner. De 9 vejledninger er opdelt efter aldersspecifikke målgrupper for børn og unge i alderen 0-17 år samt deres forældre/familier.

Projektet har været organiseret med styregruppe, følgegruppe, tovholdere og projektsekretariat for at understøtte kvalitets- sikring, geografisk og institutionel spændvidde samt relevant praksisforankring.

Styregruppe

- Formand: Kenn Steen Andersen, centerleder, Synscenter Refsnæs
- Berit Houmølle, Vicecenterleder og Skoleleder, Synscenter Refsnæs
- Kristian Mainz, Centerchef, Kommunikationscentret Region Hovedstaden
- Per Nielsen, Forstander, Vordingborg Synscentral
- Ole Dybdahl Kristensen, Afdelingsleder, Center for Kommunikation og Undervisning, Skive-Viborg
- Marie Fasmer, Afdelingsleder, Institut for Blinde og Svagsynede
- Lis Fløe Pedersen, Afdelingsleder, Center for Kommunikation og Velfærdsteknologi, Odense
- Bente Ellegaard, Forstander, Center for Specialundervisning til Unge og Voksne, Kolding

Tværasektoriel og professionel følgegruppe

Følgegruppen har haft til formål at kvalificere og give input til projektet og har bestået af:

- Signe Danø Andersen, Faglig Leder, Center for Handicap og Psykisk Sårbarhed, Socialstyrelsen
- Pia Bille, Socialchef, Socialområdet, Region Sjælland
- Louise Bøttcher, Lektor, PhD, Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse (DPU)
- Berit Bøg Gommessen, Pædagog, Dagtilbud, Odense Kommune
- Steen Grønning, Afdelingsleder, Munkebjergskolen Odense
- Jacob Mortensen, Leder hos UU Slagelse, repræsentant fra UU Danmark
- Kamilla Rothe Nissen, PhD, overlæge, Kennedycentret
- Helle Kjærhus Nørgaard, Pædagogisk konsulent, STUK, Undervisningsministeriet
- Thomas Sonne, formand for Landsforeningen for forældre til blinde og svagsynede (LFBS)
- Diana Stentoft, Forretningsudvalgsmedlem, Dansk Blindesamfund
- Birgitte Ø Aagaard, Leder PPR Kolding, repræsentant fra Landssamrådet for PPR

Projektledelse: Berit Houmølle, vicecenterleder/områdeleder, Synscenter Refsnæs

Projektsekretariat- og redaktion er varetaget af Videns- og Udviklingsenheden ved Synscenter Refsnæs:

Bendt Nygaard Jensen, videnskonsulent, Rikke Kannegaard, informationsspecialist og Katja Nørgaard Hansen, projektmedarbejder.

Grafisk tilrettelæggelse: Michael Lund. Fotos og illustrationer: Colourbox/Synscenter Refsnæs

INDHOLD /

1. Introduktion	4
2. Overgangen fra indskoling til mellemtrin	8
2.1. Skift af klassetrin til nye fag og/eller nye lærere/vikarer	8
2.2. Ny synskonsulent	8
3. De udvidede læringsmål i mellemtrinnet	9
3.1. Selvstændig levevis (ADL)	9
3.2. Orientering & Mobility (O&M)	10
3.3. Tekniske hjælpemidler	10
3.3.1. Særlige hjælpemidler i undervisningen	10
3.3.2. Tilgængelige undervisningsmaterialer	11
3.4. Sociale kompetencer	13
3.4.1. Støttepersoner	14
3.4.2. Frikvarter	14
3.4.3. Kommunikationsformen skifter fra verbal til nonverbal	15
3.4.4. Erkendelse af egen funktionsnedsættelse	15
3.5. Sund fritid	16
3.5.1. Samvær med ligestillede og rollemodeller	16
3.5.2. Ændret samværmønster med kammeraterne efter skoletid	17
3.5.3. Fokus på udseende, tøjstil, makeup	17
3.6. Forberedelse til uddannelse og arbejdsmarked	20
3.6.1. Inkludering – i alle fag og i al undervisning	20
3.6.2. Lektier	21
3.6.3. Gruppearbejde	22
3.6.4. Emneuger	22
3.6.5. Lejrskole/koloni/ekskursioner	22
3.7. Selvtillid og selvbestemmelse	22
3.8. Kompenserende kommunikation	23
3.8.1. Lydmiljø	23
3.8.2. Punktskrift/elever med blindhed	24
3.8.3. At læse og skrive elektronisk	24
3.9. Effektiv sansebrug	24
4. Referencer	26
5. Begrebsdefinitioner	28

1. Introduktion

1.1. Formål

Denne vejledning er en del af en samlet national vejledning om en metodisk tilgang med ni udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse (0-17 årige med blindhed eller nedsat syn). Der er udarbejdet vejledninger til Indskoling, Mellemtrin, Udsikling, Småbørn/førskole, Overgange og Forældre/familie.

Vejledningen giver viden, inspiration og handlingsanvisende råd til det pædagogiske arbejde med elever med synsnedsættelse, og formidler viden om god praksis så tæt på skolens og de fagprofessionelles hverdag og tilgange til pædagogik, didaktik, undervisning og læring. Vejledningen er et supplement til den specialrådgivning, der ydes på synsområdet af lokale synskonsulenter og det landsdækkende tilbud Synscenter Refsnæs.

Den primære målgruppe er ansvarlige institutionsledelser og fagprofessionelle i grundskolen, som møder en elev med synsnedsættelse.

Vejledningen kan ses i sammenhæng med **Forløbsbeskrivelsen: Rehabilitering og undervisning af børn og unge med alvorlig synsnedsættelse**¹, som frit kan læses og downloades via **Social- og Boligstyrelsens hjemmeside**. Forløbsbeskrivelsen er Socialstyrelsens anbefalinger til tilrettelæggelsen af indsatserne for børn og unge med synsnedsættelse, bl.a. centrale faglige indsatser, organisering af indsatserne og samarbejdet mellem aktørerne omkring barnet

1.2. De udvidede læringsmål

Vejledningen er baseret på "De udvidede læringsmål" en metodisk tilgang med specifikke læringsmål og indsatser for børn og unge med synsnedsættelse.

De udvidede læringsmål understøtter deltagelse i og inkludering under de almene mål i dagtilbud og skole, og har fokus på specifikke praktiske kompetencer, færdigheder, psykosociale forhold, sansning og motorik m.m.

Model De Udvidede Læringsmål

Opnåelsen af disse udvidede læringsmål er en forudsætning for barnets/den unges udvikling, trivsel, læring og forståelse af den kontekst, personen indgår i under skiftende aktiviteter og fællesskaber.

1.3. Synsnedsættelsens betydning for undervisningen

Synet har, i det perceptuelle samspil med de øvrige sanser, mange kommunikative formål i erkendelsen af verden. Synet anvendes i sociale sammenhænge og i interaktion med andre til bl.a. at aflæse kropssprog og mimik og til at orientere sig og bevæge sig sikkert rundt. Synet er også i de fleste tilfælde omdrejningspunktet i læringssammenhænge. Man ser og lærer gennem synet, ser hvordan andre gør, først ens forældre og søskende, siden pædagoger, kammerater, lærere osv. Undervisningen i grundskolen er desuden baseret på en stor grad af visuel formidling: på tavler, computerskærme, i lærebøger, i digitale læringsportaler, på whiteboards, smartboards og PowerPoint.

En forudsætning for at sikre elevens deltagelse i undervisningen og i det sociale liv i skolen er, at du som underviser forstår betydningen af elevens synsnedsættelse, både for eleven selv, hans/hendes tilegnelse af viden, læring og deltagelse i det sociale liv i klassefællesskabet, men også betydningen for din undervisning og didaktik.

1.4. Forstå din elevs særlige behov

I dette afsnit forklares, hvad det betyder at have en synsnedsættelse og hvordan synsnedsættelsen kan påvirke elevens udvikling og deltagelse i læringsfællesskabet.

Gennem vejledningen skelnes der mellem elever med nedsat syn og elever med blindhed, fordi der er forskel på de to gruppers behov for særlig tilrettelæggelse af undervisningen. Ved omtale af begge grupper bruges betegnelsen elever med synsnedsættelse.

1.4.1. Elever med nedsat syn

Nedsat syn bruges som en betegnelse for elever, der har så stor en synsrest, at de bruger deres restsyn til at orientere sig i det fysiske miljø, arbejde og løse opgaver i undervisningsmiljøet.

Behovet hos elever med nedsat syn er meget varierende og mange elever med nedsat syn kan arbejde med bøger og tekster i normal størrelse, som deres seende klassekammerater.

Undervisere til elever med nedsat syn bør kende svarene på følgende spørgsmål. Underviseren kan spørge eleven selv eller elevens synskonsulent.

- Er elevens syns stabilt eller varierer det? Hvis ja, under hvilket forhold?
- Hvor langt kan eleven se, for eksempel i forhold til at kunne læse på tavle/whiteboard og genkende personer på afstand?
- Hvilken skriftstørrelse og type af udskrift er behageligt for eleven at læse?
- Er elevens synsfelt normalt eller indskrænket? For eksempel, er elevens perifere syn begrænset eller er der områder i synsfeltet som begrænser det perifere syn? Hvilken effekt har det på elevens evne til at arbejde med diagrammer, kort og så videre?
- Er der et begrænset tidsrum, hvor eleven kan bruge sit syn effektivt, før elevens øjne bliver trætte?
- Kan eleven selvstændigt og sikkert bevæge sig rundt i klasseværelset?
- Har eleven nogle specifikke præferencer i forhold til det fysiske miljø i klasseværelset, såsom belysning, fast plads eller brugen af tavle/whiteboard?

1.4.2. Elever med blindhed

Elever med blindhed er så begrænset eller helt fraværende i deres syn, at de ikke har mulighed for at arbejde med visuelle bøger og udskrifter med trykt tekst og illustration. I stedet bruger elever med blindhed deres andre sanser. Mange elever med blindhed arbejder med punktskrift og andet taktilt materiale. Selvom eleven er blind, kan eleven godt have en synsrest, som kan bruges både i og uden for skolen til for eksempel at se ting tæt på og til at kunne orientere sig og selvstændigt finde rundt.

Hvorvidt eleven har en brugbar synsrest, kan have betydning for elevens evne til at forstå visuelle begreber, da eleven i så fald har erfaring med den visuelle verden omkring sig.

Undervisere til elever med blindhed bør kende svarene på følgende spørgsmål. Underviseren kan spørge eleven selv, elevens forældre eller elevens synskonsulent.

- Har eleven en synsrest, og hvis ja, hvor meget? Hvor brugbar er den og til hvilke aktiviteter kan den bruges?
- Hvad er elevens kompetencer inden for punkt-skrift og andre taktile kompetencer? Hvor hurtigt læser eleven?
- Har eleven erfaring med den visuelle verden? Hvis ja, hvilken erfaring? Har eleven engang haft sit syn eller en større synsrest, og har eleven derfor en visuel hukommelse, som der kan refereres til i undervisningen?
- Udtrættes eleven hurtigt? Er der en begrænsning på tid, hvor eleven kan arbejde effektivt?
- Kan eleven selvstændigt og sikkert bevæge sig rundt i klasseværelset?

1.4.3. Synsnedsættelsens påvirkning

Der er ingen direkte sammenhæng mellem synsnedsættelse og kognitive evner. Det er derfor vigtigt at have de samme forventninger til elever med synsnedsættelse, som til seende elever.

Synsnedsættelsen kan have påvirkning på:

- Elevens faglige udvikling især når det kommer til at læse, skrive og forstå begreber, da elever med synsnedsættelse ikke, som seende, lærer at forstå verden ud fra synet.
- Hvor hurtigt eleven arbejder og indtager information. Det betyder, at elever med synsnedsættelse skal bruge længere tid til at løse en opgave.
- Kommunikationskompetencer, særligt når det gælder at læse eller skrive. Mange med synsnedsættelse har behov for at udvikle sær-

lige kompetencer og bruge særlige hjælpemidler, så de kan læse og skrive på samme vilkår som seende elever.

- Mobilitet og forståelse for det fysiske rum. Mange elever med synsnedsættelse, der ikke har de samme betingelser for at lære ved hjælp af synet, har behov for at lære de nødvendige færdigheder for selvstændigt og sikkert at kunne færdes i det fysiske rum.
- Sociale kompetencer. Der er mange elever med synsnedsættelse, der finder det svært at forstå og læse nonverbal kommunikation, såsom kropssprog og ansigtstræk og kan have brug for støtte til at udvikle sociale kompetencer.
- Selvværd. Der er en risiko for at elever med synsnedsættelse udvikler lavt selvværd, særligt, hvis de udsættes for fordomme og eksklusion¹.

De udvidede læringsmål understøtter arbejdet med at mindske eller helt fjerne ovenstående faktorer.

Til skolens ledelse: Organisering og samarbejde i forbindelse med skoletilbud til elev med synsnedsættelse

Et centralt og overordnet element i indsatserne for børn og unge med synsnedsættelse er en veltilrettelagt organisering og et koordineret samarbejde mellem de aktører, som planlægger og yder indsatserne.¹ Socialstyrelsen anbefaler, at der tidligt i barnets forløb udpeges en koordinerende funktion med ansvar for videndeling og koordinering af indsatser mellem de involverede aktører i forløbet¹

Skolen har ansvar for indledningsvis at indkalde til et netværksmøde mellem skolen, forældrene, synskonsulenten, PPR, de fagpersoner der tidligere har været omkring barnet, enten i dagtilbud eller på en anden skole, samt evt. en sagsbehandler. På netværksmødet overleveres vigtig og relevant viden om eleven, synsnedsættelsen og de praktiske forhold relateret til synsnedsættelsen, og der bør være fokus på det nødvendige og kontinuerlige samarbejde mellem forældre, skole og synskonsulent, på organisering af elevens skoledag og skolegang og på implementering af de anbefalinger og erfaringer, forældre, synskonsulent og daginstitution kan bidrage med.

Uddannelse og rådgivning af personale

I forbindelse med skolegang for børn med synsnedsættelse er det vigtigt, at skolens ledelse og fagpersonerne omkring eleven i god tid før skolestart opbygger viden om de særlige krav, det stiller til skolens organisering af skoletilbuddet.

Det er en særlig opgave at undervise en elev med synsnedsættelse, og det kræver en specialpædagogisk viden at kunne tilrettelægge undervisningen, så den er tilgængelig for alle elever. Derudover skal lærere og pædagoger/undervisningsassistenter kunne undervise eleven i at anvende kompenserende hjælpemidler og i hvordan undervisningsmateriale tilpasses hjælpemidlerne. For elever med blindhed også undervisning i punktskrift og afkodning af taktile illustrationer. Det kræver en grundig uddannelse og rådgivning af personalet både forud for og undervejs i skoleforløbet.

Kontinuitet i personalegruppen

Der kan i skolens sædvanlige organisering være

mange skift af lærere og pædagoger i undervisningen. Der kan f.eks. være en række pædagoger, der tager imod eleverne i før-SFO i april eller maj måned inden skolestart i 0.klasse i august. Herefter kan det være en anden børnehaveklasseleder og pædagoger/undervisningsassistenter, der underviser. Næste skift i personale kommer som regel allerede i 1.klasse, hvor der oftest er mindst to nye lærere i klassen. Skiftene fortsætter typisk gennem elevens skoleforløb.

Er der for mange skift, kan det være vanskeligt at nå samt at have ressourcer til at uddanne personale. Det er vanskeligt for personale at nå at få erfaring med at undervise eleven inden næste pædagog/lærerskift. Det er vigtigt at prioritere en kontinuitet i personalet omkring en elev med synsnedsættelse og specielt ved en elev med blindhed. Det vil understøtte anvendelse af viden fra kursus og praksis og kontinuiteten i elevernes læring.

Vær opmærksom på, at afrapporteringen fra Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling af inklusionseftersynet peger på, at mange lærere oplever, at de mangler uddannelse i forhold til at undervise elever med behov for særlig tilrettelagt undervisning².

Tolærerordning og undervisningsassistenter

Undersøgelser og forskning viser, at tolærerordning og/eller brug af uddannede undervisningsassistenter fremmer inklusionen af elever med behov for særlig tilrettelagt undervisning. Tid til fælles forberedelse og tværfagligt samarbejde omkring eleven er ligeledes vigtige faktorer for et undervisningsmiljø, der tilgodeser læring og trivsel for eleven³.

Støttepersonen

Støtteperson omfatter betegnelser som f.eks. undervisningsassistent, inklusionsstøtte, ressourceperson og praktisk støtte. Ved ansættelse af en støtteperson til en elev med synsnedsættelse er det usandsynligt, at institutionen finder en ansøger, som har specifikt kendskab til børn med synsnedsættelse. Støttepersoner kan også have vidt forskellige kvalifikationer. Det er derfor vigtigt for institutionens og elevens udbytte af støttetimer, at personen indledende og løbende kvalificeres med rådgivning fra synskonsulent, kursusaktivitet og faglitteratur.

2. Overgangen fra indskoling til mellemtrin

Når eleverne rykker op i mellemtrinnet, kommer nye og praktiske fag til, nye undervisningsformer og materialer, nye faglokaler og de faglige krav stiger. Eleverne nærmer sig teenagealderen, og deres sociale samvær ændrer form. Typisk skifter også den velkendte lærerstab fra indskolingen til nyt lærerteam på mellemtrinnet. De nye lærere skal have kendskab til elevens funktionsnedsættelse og de skolemæssige konsekvenser af denne. Skiftet er derfor en væsentlig overgang for eleven med synsnedsættelse og ofte også for deres forældre.

Det er nødvendigt at planlægge overgangen så tidligt og i så god tid som muligt, så lærerteams via kurser og vejledning fra synskonsulenten kan være velforberedte på og i stand til at inkludere, udvikle og undervise eleven ud fra de Fælles Mål og relatere til de udvidede læringsmål. Undervisningsmaterialer skal tilrettelægges og evt. bestilles, og faglokaler og andre nye klasselokaler skal evt. tilpasses i forhold til elevens synsnedsættelse, så eleven trygt kan færdes i lokalerne og deltage i undervisningen.

Vigtig og relevant viden om eleven, synsnedsættelsen og praktiske forhold relateret til synsnedsættelsen skal overleveres fra elevens forældre, synskonsulent og nuværende lærere til det nye lærerteam. Dette sker i samarbejde mellem skolen, forældrene og synskonsulent, f.eks. på et netværksmøde initieret af skolens ledelse.

Hele teamet bør deltage i kurser, så ikke kun en enkelt lærer har forudsætningerne for at undervise og inkludere eleven.

Relevante kurser, udredninger og gruppeforløb udbydes af **Synscenter Refsnæs** og lokalt af synskonsulenterne.

2.1. Skift af klassetrin til nye fag og/eller nye lærere/vikarer

Skoleledelsen bør sikre, at al relevant og nyttig viden om eleven og elevens synsnedsættelse bliver overleveret, når eleven skifter lærere, fag og trin eller har vikarer, så undervisningen af eleven fortsat og vedvarende bliver tilrettelagt i et inkluderende læringsmiljø.

2.2. Ny synskonsulent

Eleven kan undervejs i grundskoleforløbet skulle skifte synskonsulent, enten fordi det er organiseret på den måde i elevens kommune, eller fordi synskonsulenten får nyt arbejde/går på pension eller lignende. Dette skift kan virke uoverskueligt for eleven (og for elevens familie), da synskonsulenten ofte har et tæt samarbejde med og omkring eleven, og på en lang række områder har den koordinerende rolle i elevens overgange og den største viden om elevens synsnedsættelse.

For at eleven kan komme så nænsomt som muligt gennem skiftet, bør relevant og nødvendig viden fra den tidligere synskonsulent overleveres til den nye, og skolen bør sikre, at også den nye synskonsulent fremadrettet og vedvarende bliver inddraget ved behov for dette i og af skolen.

Læs mere om inkluderende læringsmiljøer for elever med synsnedsættelse i grundskolen på [EMU.dk](https://www.emu.dk)

3. De udvidede læringsmål i mellemtrinnet

3.1. Selvstændig levevis (ADL)

ADL står for "Almindelig Daglig Levevis". ADL består af en række aktiviteter og færdigheder med det til fælles, at de er daglige og udføres på en rutinemæssig måde. Det er en række færdigheder, der blandt andet knytter sig til aktiviteter som måltider, personlig hygiejne, påklædning, pakning af skoletasken, overblik over egne undervisningsmidler mv.

Hvis eleven skal kunne tage aktiv del i hverdagens aktiviteter, er det vigtigt, at eleven mestrer ADL-færdigheder, og at omgivelserne får en viden om eventuelle behov eller hensyn, der skal tages. I løbet af mellemtrinsårene sker der en udvikling fra verbal til nonverbal kommunikation mellem kammeraterne. Faste legeaftaler i hjem og skole/SFO udvikler sig mod at eleverne spontant laver aftaler om at være sammen i nye rammer (cykler rundt til aktiviteter, tager selv på stranden, tager bussen til centeret osv.). Dette stiller nye krav til mellemtrinseleven med synsudsættelse, som kan have behov for ekstra støtte og hjælp til nye ADL-færdigheder og mestringsstrategier. Se mere under det udvidede læringsmål "Sociale kompetencer".

Netop god mestringssevne – at kunne klare hverdagens aktiviteter på lige fod med de andre elever

– er med til at fremme elevens selvstændighed og selvværd og medvirke til højere grad af aktiv social deltagelse. Det er vigtigt, at forældre og lærere også forventer, at eleven med synsudsættelse kan og må det samme som sine klassekammerater.

Som lærer bør du altid give eleven tid til og mulighed for selv at løse ADL opgaver, selv lade eleven prøve, og du bør planlægge med, at dette kan tage tid.

Målet er, at gøre eleven selvhjulpnen på samme niveau som klassekammeraterne. Synskonsulenten kan undervise og guide eleven, lærerne og forældrene i dette.

Elevens lærerteam bør have fokus på elevens progression i forhold til skolerelaterede ADL-færdigheder, og arbejde med disse som mål ved opmærksomhedspunkter i fællesskab med forældre og synskonsulent i elevens individuelle elevplan.

Der undervises i færdighederne af synskonsulent/ADL instruktør, men øves og understøttes af forældre og lærere. Målene for elevens ADL-færdigheder kan aftales i skole-hjem-samarbejdet eller på netværksmøder og medtages i elevens undervisningsplan for opfølgning og evaluering.

Foto: Colourbox

3.2. Orientering & Mobility (O&M)

O&M er en fællesbetegnelse for indlæring af en række teknikker og strategier, som gør, at en person med synsnedsættelse kan orientere sig i omgivelserne og færdes så selvstændigt og sikkert som muligt. Undervisning og instruktion foretages af en uddannet instruktør i orientering & mobility (som ofte også er synskonsulenten), men bør også trænes sammen med en lærer eller forældre.

Det kan f.eks. være relevant at indøve

- Overblik over klasserum, faglokaler, legeplads m.m.
- Ruter, f.eks. turen fra klasselokalet til gymnastiksalen eller toilettet.
- Udnyttelse af de øvrige sanser, for på den måde at blive bedre til at orientere sig, f.eks. via hørelsen.
- Orientering vha. kendemærker, ledelinjer m.m.
- Brug af mobilitystok.
- Ledsageteknik.

På mellemtrinnet arbejdes løbende med mål om selvstændighed og selvhjulpenhed. At kunne færdes og orientere sig selvstændigt, får nu større betydning for elevens mulighed for at deltage på lige fod med kammeraterne, også i sociale sammenhænge og efter skoletid.

Eleven kan have brug for at blive ledsaget f.eks. til nye faglokaler, klasselokaler, på ekskursioner, lejrskole. Her kan der også være behov for synstolkning (sæt ord på, hvad du foretager dig, hvor I er, hvad du ser.)

Du kan få instruktion i ledsageteknik af synskonsulenten – også til klassekammeraterne.

- Lær eleven at finde rundt til/i nye lokaler – gerne i god tid.
- Lær eleven at bede om ledsagelse ved behov.
- Lær klassekammeraterne, hvordan de bedst hjælper.

- Aftal med synskonsulenten, hvordan du understøtter den O&M undervisning, eleven modtager.
- Når I skal på tur, vær opmærksom på, om eleven kan færdes selvstændigt i trafikken.

3.3. Tekniske hjælpemidler

Der sker hele tiden udvikling på dette område, og nye muligheder kommer løbende til. Afhængig af synsnedsættelsen er der individuelle forskelle på, hvad der er behov for.

Synskonsulenten kan være behjælpelig med udredning af behov og anskaffelse af hjælpemidler, og synskonsulenten kan rådgive, vejlede og undervise skolens lærere og øvrigt personale i korrekt anvendelse af elevens hjælpemidler, og hvordan de bedst understøtter elevens brug af disse. Den daglige træning og implementering er skolens ansvar.

3.3.1. Særlige hjælpemidler i undervisningen

Elever med nedsat syn kan f.eks. have brug for:

- Tavlekamera.
- PC med forstørrelse.
- Svagsynsbord.
- Supplerende belysning.

Elever med blindhed anvender punktskriftudstyr, når de skal lære at læse og skrive. Der er forskellige typer af punktskriftudstyr, som anvendes i forskellige sammenhænge:

- Manuelle punktskrivemaskiner til at give barnet en grundlæggende forståelse af skriftsproget samt af at skrive direkte på et stykke papir.
- Elektroniske punktnotationsapparater til via punktskrift at skrive, redigere, læse og lagre dokumenter.
- Punkttastaturer og -displays til brug i forbindelse med computer og/eller tablets.

Elever med blindhed kan desuden anvende specielt software til computer og andre elektroniske enheder som eksempelvis mobiltelefoner og tablets.

Internationale studier viser, at der er tydelig sammenhæng mellem elevens mestring af deres hjælpemidler og deres senere gennemførelse af ungdomsuddannelser⁴.

Derfor bør der gennem hele skoleforløbet arbejdes målrettet med implementeringen af nødvendige hjælpemidler:

- Sæt løbende delmål for implementeringen sammen med skole/hjem og elev.
- Udpeg en lærer som er tovholder på og har ansvar for elevens anvendelse af de særlige hjælpemidler i undervisningen herunder ansvar for:
 - Vidensdeling og koordinering i klasseteamet.
 - Elevens oplæring i hjælpemidlerne.
 - At de digitale hjælpemidler kan interagere med de it-systemer og platforme, skolen anvender.
 - Teknisk support og hjælp.
 - Opdateringer.
 - Konvertering af filer.
 - Reparationer.

Hjælpemidlerne bevilges af kommunen, når eleven går i folkeskolen, og af Styrelsen for Uddannelse og Kvalitet (STUK), når eleven går på frie grundskoler, privatskoler og på efterskoler.

Opmærksomhed på brug af særlige hjælpemidler i undervisningen

På mellemtrinnet kan eleven i stigende grad begynde at opleve sig selv som anderledes. Han/hun vil ofte hellere bruge kræfter på at skjule sine udfordringer end at bruge et hjælpemiddel. Der kan være et skærpet behov for at arbejde med elevens erkendelse af sit nedsatte syn og accept af hjælpemidler.

Omgivelsernes opfattelse af funktionsnedsættelse spiller her en meget stor rolle – såvel i hjemmet som på skolen. Børn vil ofte afspejle det menneskesyn, de møder hos de voksne. Oplever de, at de voksne synes, det er "synd" for dem, vil de ofte overtage denne holdning. Taler de voksne åbent og naturligt om udfordringerne, og om hvordan de kan løses, bliver dette også naturligt for barnet. Dette skal naturligvis foregå i henhold til de rammer og værdier, som ligger i inkluderende læringsmiljøer og læringsfællesskaber:

- Tal åbent om årsagerne til, at eleven har et hjælpemiddel og gerne om, hvad hjælpemidlet kan.
- Hjælp eleven med at holde fast i, at det er øjnene, der er noget i vejen med, og ikke eleven som person.
- Lær eleven, at nok kan han/hun synes, det kan være besværligt at bruge et hjælpemiddel, men at manglende færdigheder i anvendelsen af hjælpemidler kan have negativ indflydelse på resultater i skolen og videre muligheder for uddannelse.

3.3.2. Tilgængelige undervisningsmaterialer

Det er en forudsætning for elevens anvendelse af de særlige hjælpemidler, at lærings- og undervisningsmateriale og læringsplatforme/portaler er tilgængelige. Der kan være behov for alternative formater, f.eks. digitale bøger, skrivbare pdf'er, OCR-behandlede pdf'er, skrivbare e-bøger, til punktdisplay, i punkt på papir, eller som opmærkede tekster.

Læreren bør sikre, at den del af undervisningen, som præsenteres visuelt på tavler, whiteboard og lignende, er tilgængelig for eleven på en anden måde. Synskonsulenten kan vejlede og rådgive om dette i forhold til den enkelte elevs synsnedsættelse.

- Læreren bør synstolke (sige højt), hvad der bliver skrevet på tavlen. Det gør det muligt for eleven med synsnedsættelse at følge med på lige fod med de øvrige elever.
- På Whiteboard/Smartboard bruges sort kontrastfyldt tusch – undgå blanding fra lys og vinduer.

- Hvis en læringsplatform ikke er tilgængelig, skal der på forhånd tænkes i et alternativ, f.eks. printet materiale.
- Indscannede tekster, som er lavet om til pdf-filer, skal være af god og læsbar kvalitet. Hvis den er gnidret eller skæv, er den svær at lave tekstgenkendelse på.
- Undervisningsmaterialet bør altid være tilgængeliggjort på forhånd, så en elev med synsnedsættelse ikke skal vente på materialet midt i undervisningssituationen. Dette bør tænkes ind helt ned i mindste detalje, også i forhold til dag-til-dag materiale som hand-outs, spørgsmål til gruppearbejde mm.
- Når der skal arbejdes med film, bør eleven have adgang til filmen på forhånd (lån eller streaming) for på den måde at kunne forberede sig på undervisningssituationen.

Læs om brug af taktile illustrationer i undervisningen i hæftet **Billeder til fingerspidserne**, som frit kan læses og downloades via **Social- og Boligstyrelsens hjemmeside**.

På mellemtrinnet bliver mængden af læsestof større samtidig med, at skriftstørrelsen bliver mindre og layoutet i bøgerne mere sammensat. Dermed bliver de boglige materialer mindre tilgængelige for en elev med nedsat syn. Den elev, der tidligere kunne klare sig med at holde bogen tæt på, har måske nu brug for hjælpemidler. Den elev, der tidligere kunne klare sig med forstørrelse, har nu måske brug for lyd og /eller indtaling som supplement.

Tilgængeliggjorte undervisningsmaterialer kan vederlagsfrit bestilles i **Biblus** - det nationale skolebibliotek for børn og unge med synsnedsættelse. Biblioteket indeholder lærings- og undervisningsmaterialer i alternative, tilgængelige formater. Materialerne er didaktisk tilrettelagt og grafisk tilpasset af Materialeproduktionen på Synscenter Refsnæs til brug for børn og unge med synsnedsættelse i dagtilbud og grundskole.

Materialerne i Biblus kan anvendes direkte, eller de kan konverteres til andre alternative formater ved hjælp af **RoboBraille-tjenesten**.

I Nota kan der hentes allerede eksisterende undervisningsmaterialer i tilgængelige formater til elever og studerende i grundskolen, på ungdoms- og videregående uddannelser. Læs mere om Notas services på **Nota.dk**.

Synskonsulenten kan desuden vejlede om tilgængelige undervisningsmaterialer i forhold til den enkelte elev.

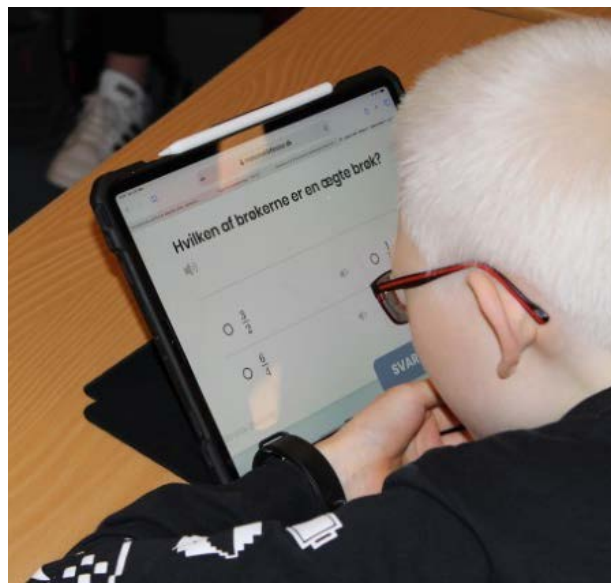

Foto: Synscenter Refsnæs

På mellemtrinnet bør der være fokus på, at eleven gradvis får mere ansvar for, at hjælpemidlet bruges i undervisningen. Lav klare aftaler med eleven om, hvem der har ansvar for hvad, f.eks. i form af følgende delmål:

- Eleven finder pc'en frem og tænder den inden undervisnings start.
- Eleven har selv ansvar for at PC'en er opladet ved undervisnings start.
- Læreren har ansvar for at downloade de digitale undervisningsmaterialer, der skal arbejdes med.
- Læreren sørger for opdateringer og reparationer.

Synskonsulenten kan herefter rådgive i forhold til at opstille de næste delmål.

3.4. Sociale kompetencer

Hen mod udskolingsårene bliver samværet blandt klassekammeraterne mere uformelt og spontant, og relationerne går mere og mere fra at lege til "at være sammen" og blive mindre voksenstyrede.

Som lærer bør du have opmærksomhed på, at elevens manglende evne til at kunne aflæse non-verbal kommunikation, ansigtsmimik og kropssprog påvirker elevens relationsdannelse og det sociale samspil med andre.

Du bør sikre, at det sociale fællesskab i klassen også tilgodeser behovet for jævnbyrdige sociale kontakter og samarbejdsmuligheder hos eleven med synsnedsættelse. Arbejd f.eks. med makkerskaber, så eleven med synsnedsættelse lærer alle kammeraterne at kende på kryds og tværs i klassen.

Inklusionseftersynet² påpeger, at forskning og undersøgelser viser, at arbejdet med peer tutoring/kooperativ læring i skolen har gavnlig effekt på inklusionsarbejdet.

Tal med synskonsulenten om betydningen af elevens synsnedsættelse for barnets sociale deltagelse og interaktion og få gode råd til arbejdet med dette.

Vær opmærksom på at:

- Give eleven realistisk feedback. De voksne omkring eleven kan nemt synes, at det er "synd" for eleven med synsnedsættelse, og derfor holde igen med irettesættelse af uhensigtsmæssig social adfærd – lær eleven hensigtsmæssig adfærd ved at beskrive for eleven, hvordan den uhensigtsmæssige adfærd opfattes af andre, og hvad den betyder for en selv.
- Huske, at eleven har brug for guidning og synstolkning i sociale situationer. Hvad sker der? Hvordan skal jeg agere? Hvad var kammeratens hensigt? Er det mig, der grines af?
- Lære eleven at være på forkant og planlægge frikvarteret og lave aftaler, inden alle løber ud af klasselokalet.

Få viden om og gode råd til arbejdet med udvikling af sociale kompetencer hos elever med synsnedsættelse i publikationen **Sociale kompetencer - Hos unge med alvorlig synsnedsættelse**. En pjece med viden og gode råd for unge, forældre og professionelle, som frit kan læses og downloades via [IBOS' hjemmeside](#).

Foto: Synscenter Refsnæs

- Støtte eleven i selv at byde ind og komme med forslag til aktiviteter, som han/hun kan være en del af.
- Anvise eleven, hvordan man beder om hjælp på en hensigtsmæssig måde.
- Understøtte og hjælpe eleven med at finde sammen med kammerater med interessefællesskaber.
- Gode oplevelser med en kammerat i undervisningen smitter af på lysten til at være sammen i fritiden.
- Støtte eleven i at få øje på og udvikle egne færdigheder, interesser eller kreative talenter – at være rigtig god til noget kan være en styrke i forhold til kammeraterne, og en vej ind i fællesskabet.
- Opfordre eleven til at tage del i det, de andre i klassen laver, selvom det kan være svært synsmæssigt. Tag f.eks. med til en fodboldkamp eller se en film for at kunne være med i snakken bagefter.
- Gør det naturligt, at klassekammeraterne er med til at finde på forslag til, hvordan aktiviteter bliver mere synsvenlige.

Uformelt og spontant samvær er ekstra udfordrende for elever med synsnedsættelse, som får brug for at lære strategier til at bidrage og kunne deltage, f.eks. når de andre impulsivt tager med bussen

på McDonalds efter skoletid eller cykler til stranden. Synskonsulenten kan give råd og vejledning i forhold til, hvordan du i samarbejde med forældrene støtter eleven i også at kunne deltage i det sociale fællesskab udenfor skoletid.

3.4.1. Støttepersoner

Få etableret klare aftaler og løbende evaluering af støttepersonens rolle og funktion i forhold til den enkelte elev og i klassefællesskabet. Vær opmærksom på at støttepersoner kan være med til at isolere barnet fra kontaktmuligheder i klassen. Særlige hjælpemidler i undervisningen, særlige tilrettelagte undervisningsmaterialer og støttelærer kan få eleven til at føle sig særlig og uden for fællesskabet.

3.4.2. Frikvarter

Skolen er et vigtigt socialt mødested for børn i skolealderen, og den læring der sker gennem frikvarter og leg, er mindst lige så vigtig for elevernes udvikling til kompetente voksne som det, der foregår i timerne og i de organiserede aktiviteter.

I mellemtrinnet er frikvartererne mindre voksenstyrede og organiserede, og elever med synsnedsættelse bør hjælpes med at få gode strategier for at komme med i legen og fællesskabet.

Få råd og vejledning af synskonsulenten til strategier, som kan understøtte eleven i at komme med i fællesskabet og mindre/ikke organiserede aktiviteter.

I hæftet **Fri leg. Gode rammer for udendørs aktiviteter i frikvarter og SFO for blinde og svagsynede børn**, der er udgivet af Handicapdrættens Videnscenter og Videnscenter for Synshandicap og som frit kan læses og downloades via [Social- og Boligstyrelsens hjemmeside](#), kan du bl.a. læse mere om og få hjælp til:

- Hvordan du hjælper barnet med at udvikle gode strategier for at komme med i legen og fællesskabet.
- Hvilke aktiviteter er gode at sætte i gang, så alle børn kan være med.
- Hvordan du kan hjælpe barnet med synsnedsættelse til legeaftaler i frikvarteret og SFO'en.
- Hvordan du undgår at stå i vejen for aftaler mellem barnet med synsnedsættelse og andre børn.

Foto: Synscenter Refsnæs

3.4.3. Kommunikationsformen skifter fra verbal til nonverbal

Flere undervisningsaktiviteter består af individuelle eller fælles aktiviteter på digitale læringsplatforme. Lærerstyret kateder- og tavleundervisning aftager som dominerende læringsform. Både lærer og støt-teperson har her en vigtig rolle i at støtte eleven med syns-nedsættelse med mundtlig instruktion og dialog.

I ungdomsårene skal den unge lære, hvordan so-ciale regler ændres i takt med, at interaktionen går fra leg til abstrakte og komplekse udvekslinger og samtaler. Her er det essentielt, at den unge forstår turtagning fuldt ud samt forstår humor og ironi, da det er en stor del af de unges interaktionsstil, men dette kan være vanskeligt, når man ikke kan aflæse sine kammeraters kropssprog og ansigtsudtryk. Du kan som voksen hjælpe den unge med at øve sig i at skærpe opmærksomheden på ordvalg, toneleje og stemninger.

Flere sociale kompetencer læres netop gennem visuel observation og imitation, og de unge med syns-nedsættelse lærer derfor ikke nødvendigvis de sociale kompetencer naturligt, og de må således læres gennem en verbaliseret tilgang. I et litteratur-studie⁵ fremgår det, at netop manglen på visuelle cues er en af de faktorer, der hæmmer den sociale udvikling og dannelse af venskaber hos unge med

syns-nedsættelse. I de visuelle cues ligger både nonverbal kommunikation og feedback, der er af-gørende komponenter i social interaktion⁶. Det har afgørende betydning for udviklingen af sociale kom-petencer og inklusion, at disse læres i skolesam-menhæng med seende klassekammerater.

Det er derfor vigtigt, at du som lærer giver eleven med syns-nedsættelse verbal feedback ift. de visu-elle cues, som f.eks. hvad der er passende adfærd samt korrigerende af upassende adfærd. Litteraturen viser også, at dette er en god øvelse for de seende venner, og at de i større grad begynder at gøre det af sig selv, hvis de opfordres til at øve det.

3.4.4. Erkendelse af egen funktionsnedsættelse

I mellemtrinsårene begynder eleven typisk at forstå og erkende egen funktionsnedsættelse, og dermed at han/hun har andre vilkår end klassekammerater-ne. Dette er en psykosocial problematik, som ele-ven kan være mere eller mindre afklaret med, eller som aktualiserer sig netop ved overgange til nye aktiviteter m.m., som eleven ikke behersker. Dette kan betyde, at eleven skal tillære sig nye kompen-serende færdigheder til den nye kontekst for at me-stre overgangen og føle sig ligestillet med de seen-de kammerater i børne- og læringsfællesskabet.

Det er naturligt, at man som individ reagerer forskelligt på udfordringer og erkendelsen af egen funktion og funktionsnedsættelse. Det er også af den grund vigtigt som voksen omkring eleven at være åben og lydhør for, hvor eleven er i processen, og i elevens accept af at have andre vilkår end klassekammeraterne, og i hvilket omfang eleven oplever dette.

Nogle elever med synsnedsættelse oplever sig ikke meget anderledes end deres jævnaldrende seende venner, men forstår, at de har nogle andre vilkår grundet synsnedsættelsen. Der kan for de unge være en skelnen mellem det at have andre vilkår og det at føle sig anderledes.

3.5. Sund fritid

At have gode sociale relationer og være en del af et fællesskab er afgørende for børns generelle trivsel, men også for trivsel og læring i skolen, og såfremt de ikke opnår følelsen af at høre til i et fællesskab, kan de udvikle disintegration og lavere præstationer⁷.

Børn har derfor brug for skolens fællesskab, men også for det alternative fællesskab, et aktivt fritidsliv kan give.

Et sundt og aktivt fritidsliv er med til at styrke elevens sociale relationer og udvikle social kompetence. Succesoplevelser i fritidslivet styrker elevens selvværd, og dermed elevens forudsætninger for at tage del i fællesskabet på skolen.

I skolen præsenteres eleverne for en bred vifte af aktiviteter, som kan dyrkes i fritiden – idrætsaktiviteter, musik, madlavning, rollespil, teater, ridning, skak o.l. Opfordr og motiver eleven til at deltage i fritidsaktiviteter udenfor skoletiden. Henvi gerne til mulighederne i lokalområdet, f.eks. kulturskoler, idrætsforeninger, ungdomsskoler.

Snak også med eleven om, hvad han/hun selv kan gøre for at have et aktivt fritidsliv. Foreslå eleven selv at tage initiativ og invitere kammerater på besøg eller at tage over i hallen for at se kammeraterne spille håndbold, selvom han/hun ikke selv spiller håndbold, men for at opsøge de fællesskaber, kammeraterne har udenfor skoletiden.

Orienter i samarbejde med elevens forældre de øvrige forældre i klassen om, hvordan de rent praktisk skal forholde sig, når barnet med synsnedsættelse skal med deres børn hjem, med til fødselsdage som måske bliver holdt alternative steder som i biograf, svømmehaller eller i bowlingcentre mm.

Vær med til at tydeliggøre, at eleven med synsnedsættelse ikke skal eller bør behandles som noget særligt, men som en kammerat på lige fod med de øvrige klassekammerater. Synskonsulenten kan give gode råd og vejledning.

3.5.1. Samvær med ligestillede og rollemodeller

Elever med synsnedsættelse har brug for at være en del af fællesskabet i klassen på lige fod med klassekammeraterne, men har også brug for at have venner med synsnedsættelse. Oftest er der kun en enkelt elev med synsnedsættelse på en skole, og eleven må finde venner med synsnedsættelse uden for skolen. Venner som kan være rollemodeller, og som de kan spejle sig i.

Lærere og pædagogisk personale kan understøtte dette ved at opfordre elevens forældre til at deltage i disse fællesskaber, som bl.a. arrangeres lokalt af synskonsulenterne (f.eks. lejrture, skiture, mestringskurser osv.) og på Synscenter Refsnæs, som afholder gruppeforløb, kurser og sommerskole.

Her får eleverne synsfaglig undervisning i f.eks. ADL og synskompenserende teknikker mm. De får mulighed for at møde ligestillede og via græn-

Foto: Synscenter Refsnæs

sebrydning og refleksion i fællesskab, støttes de i deres identitetsudvikling og forståelse for egen funktionsnedsættelse.

3.5.2. Ændret samværsmønster med kammeraterne efter skoletid

Med teenagealderens komme sker der store ændringer i elevernes aktiviteter og interesser. Eleven cykler til kammeraterne, til fritidsaktiviteterne, tager ind til byen, på stranden osv. Orienteringen mod kammeratskabskredsen og livet uden for familien vokser.

- Inkluderingen i fritidsaktiviteter og omskiftelige venskaber kræver, at barnet tidligt udvikler sociale kompetencer til selvstændigt at etablere og fastholde interpersonelle relationer til bedste ven og vennegrupper. Denne basis kan sikres ved familiens støtte ved deltagelse i fritidsaktiviteter og ved skolens opmærksomhed på, om eleven trækker sig og isoleres i børne- og læringsfællesskaber. Vær opmærksom på elevens adfærd i aktiviteter med kammeraterne (trækker de sig, er de forsigtige osv.).
- Bak op om fritidsaktiviteter – det kan enten være for ligestillede, altså andre børn og unge med synsnedsættelse eller en aktivitet, hvor den unge med synsnedsættelse kan indgå i et fællesskab med vennerne fra klassen uden for skolen.
- Træn og bevidstgør eleverne om sociale kompetencer – at kammeraterne kan øve sig på at give verbal feedback til hinanden, måske ikke kun til eleven med synsnedsættelse men også andre.

I et litteraturstudie⁵ fremgår det, at det har afgørende betydning for udviklingen af sociale kompetencer og inklusion, at disse læres i skolesammenhæng med seende klassekammerater. En undersøgelse viser, at når der sættes ind på at træne og øge sociale kompetencer, kommer unge med synsnedsættelse til at trives bedre socialt. Dette taler for, at der fortsat skal være fokus på udvikling og træning af sociale kompetencer i skolesystemet samt efterskoleaktiviteter mm⁸.

3.5.3. Fokus på udseende, tøjstil, makeup

Teenagealderen og ungdomskulturen sætter tidligt fokus på individuel selvfremsstilling i form af udseende, påklædning, og brugsgenstande. Børn/unge med synsnedsættelse er udfordret på at tolke de tavse signaler, som f.eks. makeup, frisure, påklædning og gestik udsender. Her er brug for en formidling af disse udtryk – enten mundtligt via dialog med venner, ved deltagelse på sociale medier eller læsning om trends på nettet. Det er også vigtigt, at få kendskab til alternativ ungdomskultur, hvor kommercielle trends måske har mindre betydning for både individ og fællesskabet. Her kan unge/voksne rollemodeller spille en rolle ved erfaringsformidling, coping-strategier og fortrolig dialog.

Gå i dialog med synskonsulenten om at støtte eleven hvis du oplever, at eleven er udfordret i forhold til den udvikling og ændring af interesseområder, der sker i teenageårene.

Case: Fritidsaktiviteter Eksempel på god praksis.

Indblik i Oscars forløb

Oscar er 13 år og mistede sit syn i forbindelse med et sygdomsforløb, da han var 3,5 år. Oscars familie består af mor, far og en storebror. Oscar har tilknyttet en synskonsulent på det lokale kommunikationscenter i familiens hjemkommune. Synskonsulenten er uddannet inden for synsområdet og har særlig erfaring indenfor skoleområdet.

Med sine forældres opbakning har Oscar prøvet mange forskellige fritidsinteresser, blandt andet svømning og gymnastik, allerede fra han var helt lille.

"Når han (Oscar) bliver voksen, så ved han, hvad man kan få ud af at have et fritidsliv ved siden af sit arbejdsliv, eller hvad det vil sige at have de her gode venskaber, som man får på goalball-holdet eller i spejderpatruljen"
- Oscars mor.

Det var f.eks. vigtigt for Oscars forældre, at Oscar har mulighed for at have det samme sunde fritidsliv som hans seende bror. Derfor skulle Oscar ligesom sin bror lære at svømme, og han fik først lov til at stoppe til svømning, da han kunne svømme 1000 m.

I dag bruger Oscar ca. 4 timer om ugen på fritidsaktiviteter og går til spejder og goalball, som er en boldsport for personer med synsnedsættelse.

Spejder

Oscar binder knob, starter bål og samler mærker, som enhver blå spejder. Han har mærket "365", fordi han i 365 dage i træk har haft sit spejdertørklæde på og mærket "Jesus", fordi han hele sidste år, gik i shorts og sandaler – også om vinteren.

"Det der har været fint ved spejder er, at der ikke er sat en (voksen) på, som var Oscars støtte, eller en ekstra træner ligesom med svømmeklubben. Det var en allemandsopgave. Så nogle gange, ja, så blev han glemt ude på græsset... Men det har været fint for Oscar, fordi han har skullet lære at spørge om hjælp, eller sige "Nå, jeg kan ikke det her, kan vi gøre noget andet"."
- Oscars mor

Oscar startede til spejder, fordi hans storebror gik til spejder. I starten blev han tænkt ind i alle aktiviteterne, og det har altid været en fælles opgave for alle i spejderpatruljen, at Oscar blev en del af fællesskabet. Det har betydet, at Oscar har skulle øve sig på at bede om hjælp. Noget, som for mange kan være svært.

Efterhånden som Oscar er blevet ældre, er det vigtigste blevet det sociale fællesskab i spejdertroppen. Det betyder nu mindre for Oscar, om han kan være med til alle aktiviteter, når bare han er sammen med vennerne.

Oscars mor fortæller, at det mest udfordrende ved, at Oscar går til spejder, er når der er sommerlejr eller kurser, som Oscars spejdergruppe deltager i. Det kræver en god dialog og klare aftaler med lederne og de andre børn, før Oscar kan deltage under trygge rammer. Oscar og hans forældre har kun mødt engagerede spejderledere, som har gjort det muligt for Oscar at deltage i spejderturene.

Goalball

Oscar og hans familie hørte om goalball gennem et arrangement hos Landsforeningen for forældre til blinde og svagsynede (LFBS). Goalball er en sportsgren, hvor alle deltagere blændes af, og alle derfor deltager på lige fod.

I Oscars goalball klub spiller han med syv andre unge, der også har en synsnedsættelse. Netop fællesskabet med andre, der også har en synsnedsættelse, er noget af det, Oscar fremhæver ved at gå til goalball: "Det er fedt at være sammen med andre, der også er blinde, fordi de ved, hvad man taler om, hvis man fortæller om noget mega nederen, som skete i skolen.

Oscars forældre har lagt vægt på, at Oscar deltager i fællesskaber med børn og unge uden synsnedsættelse og med børn og unge med synsnedsættelse: "Vi har altid syntes, det var vigtigt, at Oscar havde både en vennegruppe i den blinde/svagtseende verden og i den seende verden. Vi lever i den seende verden, og det er man nødt til at forholde sig til... Det er vigtigt at være en del af begge dele... Og vi håber Oscar senere vil engagere sig i DBSU (Dansk Blindesamfund

Ungdom), fordi det er et sted, hvor man kan sænke skuldrene og sige, ja, det kan godt være, det er hårdt til hverdag, men her er et pusterum, hvor jeg godt må være lidt sur på omverdenen".

Vigtigt at investere i fritidsinteresser

Oscars råd til andre børn og unge, der gerne vil starte til en fritidsinteresse, er **bare kast dig ud i det**. Ifølge ham er det vigtigt, at der er nogle gode forældre til at få én afsted.

Oscars mor uddyber: "Som forældre er man selv nødt til at være med på banen nogle gange. Vi kan ikke forvente, at vi kører hen i svømmeklubben og sætter dem af ligesom andre børn, og så klarer de resten. Der må man som forældre erkende, at man er nok nødt til at byde en lille smule mere ind, hvis man gerne vil have nogle børn, som har de her sunde interesser".

Få en introduktion til goalball på [Parasport Danmarks hjemmeside](#).

Foto: Colourbox

3.6. Forberedelse til uddannelse og arbejdsmarked

Igennem hele grundskoletiden bør der arbejdes målrettet mod, at eleven kan kvalificere sig til videreuddannelse, arbejdsmarkedstilknytning og aktiv samfundsdeltagelse.

3.6.1. Inkludering – i alle fag og i al undervisning

Da målet er at arbejde mod elevens uddannelse og kvalificering til arbejdsmarked, bør der også være opmærksomhed på, at hvis en elev er fritaget for undervisning i et fag i 9. klasse, skal eleven ikke op i dette fag og består ikke afgangseksamen. Det er vigtigt, at skolen er opmærksom på de konsekvenser, det har for eleven at blive fritaget i fag i mellemtrinnet, da fritagelse her kan være årsag til, at eleven ikke opnår de fulde kompetencer til at kunne gå til afgangseksamen senere i skoleforløbet. Fritagelse fra fag kan i sidste ende påvirke, hvilke ungdomsuddannelser man har adgang til.

Den målrettede indsats mod forberedelse til arbejdsmarked og uddannelse på mellemtrinnet bør sikre:

- At eleven deltager i undervisningen på lige fod med klassekammeraterne - også undervisning som foregår uden for skolen ved f.eks. emneuger, ekskursioner og lejrskole - dog med særlig hensyntagen til synsnedsættelsen.
- At der er særlig fokus på, at eleven lærer at tage ansvar for sig selv og arbejder selvstændigt.
- At der er særlig fokus på, at eleven lærer at samarbejde og være en forpligtende del af fællesskabet.

En elev med synsnedsættelse er ofte udfordret på grund af nedsat arbejdstempo, øget udtrætning og udfordringer med den synspædagogiske tilrettelæggelse. Desuden har eleven behov for at træne særlige synsfaglige færdigheder. Derfor sker det, at elever fritages for f.eks. at skrive pænt, læse hele bogen eller deltage i fag som f.eks. idræt. I stedet for f.eks. at deltage i idrætsundervisningen, træner eleven punktskrift sammen med en voksen, eller udfører en individuel aktivitet sammen med støttepersonen.

Fritagelser og kravsenkning bør undgås, da det kan medføre en række konsekvenser for eleven:

- Stigmatisering.
- Eksklusion fra fællesskabet.
- Manglende læring til at kunne bestå afgangsprøve.
- Manglende tro på egne evner/værd.
- Manglende faglige forudsætninger for videre uddannelse/arbejde.

Det bør være et mål, at eleven inkluderes i alle læringsfællesskaber og aktiviteter. Hvis undervisningsmaterialet er synspædagogisk tilrettelagt, bør eleven kunne lære det samme som klassekammeraterne. Fokuser på, hvad der skal læres, fremfor hvad der skal laves, f.eks.:

- I idræt skal man f.eks. lære om "kroppens muligheder og idrættens værdier med bold som tema". Der står ikke, at man skal spille fodbold. Find i samarbejde med eleven og klassekammerater frem til andre måder at arbejde med stoffet på. Brug gerne synskonsulenten til sparring.

Få inspiration til hvordan eleven kan inkluderes i læringsfællesskabet i idrætsundervisningen på lige fod med deres seende kammerater i vejledningen **Idræt i øjenhøjde**, som frit kan læses og downloades via [Synscenter Refsnæs hjemmeside](#) og få tips og tricks til at inkludere eleven i musikundervisningen i hæftet **Tips og tricks - musikundervisning af elever med synsnedsættelse** udgivet af Synscenter Refsnæs.

- Ved læsetræning skal der læres, f.eks. afkodning, indholdsforståelse, informationssøgning, hastighedstræning. Disse delelementer skal trænes såvel af eleven, der læser med øjnene, som den, der læser med ørene, eller fingrene. Der kan dog være behov for at bruge særlige hjælpemidler eller andre formater.
- Ved skrivning skal der trænes bogstaver, finmotorik og skriftlig kommunikation. Ofte får elever med nedsat syn lov til at skrive grimt, da man går ud fra, at det er svært. Det er dog også svært for de andre elever. Mange elever med nedsat syn er dygtige tegnere, skriver pænt og trives med at få ros for at have gjort sig umage. Tyk, tydelig linjering, et tydeligt skriveredskab, et skråbord, så eleven kan komme tæt på, vil ofte gøre skrivning/tegning tilstrækkeligt synsvenligt. Hvis ikke, må elever tilbydes alternative måder at træne bogstaver, finmotorik og skriftlig kommunikation på – og de må også gerne blive lidt udfordrede. Vær opmærksom på, at mange elever med nedsat syn har dårlig finmotorik - ikke fordi de ikke kan, men fordi den ikke er trænet.

Foto: Synscenter Refsnæs

Voksne og kammerater omkring eleven kan nemt udvikle en misforstået beskyttelse og lade eleven slippe for aktiviteten, hvis eleven bliver udtrættet, udmattet eller giver op. Dette øger risiko for tillært hjælpeløshed (learned helplessness⁹) med passivitet og manglende selvstændighed og selvtillid som følge. Stil i stedet realistiske krav til eleven, og find i samarbejde med forældre og synskonsulent frem til fælles strategier, metoder og læringsmål, som kan hjælpe og motivere eleven, når noget er svært.

På mellemtrinnet opleves det, at eleven med synsnedsættelse ofte fritages i de praktiske og musiske fag, samt i idrætsundervisningen. Disse fag er igennem de seneste år blevet til prøvefag, og det er derfor af største vigtighed for elevens afgangseksamen, at eleven også deltager i disse fag.

3.6.2. Lektier

Vær opmærksom på, at det eleven ikke kan se i skolen, kan han/hun heller ikke se derhjemme. Der er også brug for tilgængelige undervisningsmaterialer og særlige hjælpemidler til lektielæsning.

Vær også opmærksom på lektiemængden. Udtrætning og arbejdstempo er også en udfordring hjemme.

Lav klare aftaler med elev og forældre om, hvor længe der skal laves lektier, og hvad der skal prioriteres, samt hvordan det skal laves. Sæt evt. en tidsbegrænsning, eller aftal f.eks., at man læser det første kapitel med øjnene og tilegner sig resten af teksten på lyd.

Det er vigtigt at følge med og klare sig godt, men det er også vigtigt, at eleven har tid og overskud til det sociale liv uden for skolen; fritidsinteresser, venner og evt. et fritidsjob

3.6.3. Gruppearbejde

- Sørg for, at det materiale, der skal arbejdes med, er tilgængeliggjort på forhånd.
- Mange lærere giver et oplæg eller en appetitvækker, før et gruppearbejde begynder. Læs oplægget højt for hele klassen, frem for at uddele oplægget til eleverne. På den måde inkluderes eleven med synsnedsættelse i processen.
- Styr gruppedannelsen, da fri gruppedannelse er en visuel proces. En elev med synsnedsættelse har ikke mulighed for at deltage i klassens interne mimik og kropssprog, som ofte indgår i en elevstyret gruppedannelse.
- Planlæg arbejdet i mindre grupper – det gør det nemmere for eleven med synsnedsættelse at orientere sig i gruppen, at bidrage og at påtage sig forskellige roller.
- Medtænk altid de fysiske forhold i forbindelse med gruppearbejde, og sørg for, at de særlige undervisningsmidler er til rådighed. Ofte foregår gruppearbejde ikke ved elevens eget bord med særlig indretning og lys. Husk derfor anden og bærbar computer med forstørrelsesprogram eller skærmlæser, hvis gruppearbejdet skal foregå væk fra elevens faste plads.

Læs mere og få flere gode råd til organisering af gruppearbejdet i hæftet **Synshandicap og gruppearbejde i Folkeskolen** udgivet af Videnscenter for Synshandicap.

3.6.4. Emneuger

- Forbered eleven på ændringen i god tid før emneugen og lav aftaler på forhånd om elevens rolle under emneugen.
- Tilrettelæg ved behov emneugen på en måde, så eleven kan være i egen hjemmeklasse blandt egne hjælpemidler til undervisningsbrug.

Foto: Synscenter Refsnæs

3.6.5. Lejrskole/koloni/ekskursioner

- Forbered eleven på turen i god tid før lejrskoler og kolonier. Vis lejrskoleområdet ude og inde til eleven i fred og ro sammen med et par klassekammerater, ikke kun til eleven alene.
- Tal med eleven om der er nogle bekymringer, som I kan være behjælpelige med. Det kan være overvældende at skulle et nyt og ukendt sted hen, så tal planerne igennem og forbered mest muligt, herunder også transporten.
- På ekskursioner bør samtlige elever altid gå sammen to og to, så eleven med synsnedsættelse aldrig bliver efterladt alene. Fortrop og bagtrop bør bære gule eller pink veste, så de er synlige for eleven med nedsat syn.
- For at skabe tryghed kan eleven evt. have en aftale om, at han eller hun må medbringe en opladet mobiltelefon med adgang til akutnummer til lærerne.
- Når eleverne er på cykelture, er det en god idé, at skolen har eller låner en tandemcykel, så eleven med synsnedsættelse kan cykle sammen med en klassekammerat.

3.7. Selvtillid og selvbestemmelse

- Det er nødvendigt, at skolen bevidst og i samarbejde med forældrene arbejder med og understøtter elevens selvtillid og selvbestemmelse, så eleven får mulighed for at udvikle disse, og dermed undgår, at manglende selvstændighed bliver et livsvilkår.
- God mestringsevne til at kunne forstå og klare hverdagens aktiviteter i dagligdagen på lige fod med de andre elever er med til at fremme selvstændighed og selvværd og medvirker til højere grad af aktiv social deltagelse.
- Indsatserne der arbejdes med i de udvidede læringsmål **Selvstændig levevis, Sociale Kompetencer og Forberedelse til uddannelse og arbejdsmarked** overlapper til dels de indsatser, der bør arbejdes med under **Selvtillid og selvbestemmelse**.
- Understøt at eleven får indsigt i og erkendelse af egen synsnedsættelse. Tal åbent om synsnedsættelsen og om forskellen på elevens og klassekammeraternes syn.
- Understøt eleven i at det er ok at sige højt, når synsnedsættelsen er en begrænsning, eller man har brug for hjælp. Tal med eleven om gode måder at bede om hjælp på.
- Sørg for at sikre at eleven også har mulighed for at bidrage til fællesskabet, og ikke udelukkende får en rolle, som en der skal hjælpes. Dette er afgørende for elevens selvværd.
- Sørg for at sikre at eleven oplever succes ved at stille passende udfordringer, som eleven måske skal kæmpe lidt for at kunne løse – undgå overdrevet hjælp.
- Eleven skal lære det samme som klassekammeraterne, også selvom opgaverne måske skal løses på en anden måde. Eleven skal have mulighed for at være med i alle klassens fag og aktiviteter på lige fod med kammeraterne, eksempelvis når undervisningen henlægges til skoven, eller når eleven skal være "venskabsven" med de yngre elever.

- Husk at eleven i mange situationer har brug for ekstra tid.
- Udeluk ikke på forhånd en aktivitet alene på grund af det nedsatte syn, især hvis eleven selv ønsker at prøve det. Mindre nederlag hverken kan eller bør udgås helt, men bør anses som en naturlig faktor i barnets udvikling og mulighed for realistisk selverkendelse. Kan man f.eks. gå til fodbold med nedsat syn?
- At være rigtig god til noget – f.eks. musik, rollespil eller lignende - fremmer elevens selvtillid og er vigtigt, fordi disse talenter socialt set kan være en styrke i forhold til kammeraterne, og en vej ind i fællesskabet.

3.8. Kompenserende kommunikation

De fleste elever med synsnedsættelse kommunikerer skriftligt eller auditivt med andre gennem teknologi, som kompenserer for deres synsnedsættelse. Eleven lytter til auditivt materiale, bruger talesyntese og forstørrende hjælpemidler og læser og skriver med punktskrift. Kompenserende kommunikation kan også være at stille spørgsmål ved begreber, eleven ikke forstår på grund af sin synsnedsættelse.

I tilrettelæggelse af undervisningen for elever med synsnedsættelse bør der altid tænkes i alternativer til det materiale, som præsenteres visuelt.

Få råd og vejledning til dette af synskonsulenten

3.8.1. Lydmiljø

Elever med synsnedsættelse bruger lyd og akustik aktivt for at orientere sig i omgivelserne og i det, som er og sker omkring dem, og de bruger deres hørelse til at genkende personer med. Mange bruger også refleksion af lyd fra f.eks. vægge, vinduesflader og møbler for at orientere sig.

Tips til et godt lydmiljø:

- Undgå store fællesarealer med dårlig akustik.
- Brug støjdæmpende skillevægge/vægbeklædning.

- Organiser eleverne i mindre grupper.
- Undgå baggrundsstøj som musik, radio og TV.
- Luk vinduet hvis der er støj udenfor.
- Vend ansigtet mod eleven, når du taler til ham/hende.
- Brug tæpper og tekstiler for at dæmpe støj

3.8.2. Punktskrift/elever med blindhed

Punktskrift er en forudsætning for, at personer med blindhed kan tilegne sig færdigheder inden for læsning og skrivning og dermed få adgang til skriftsproget i indlæring og uddannelse, fritid, varetagelse af job, kommunikation på sociale medier og kommunikation i det offentlige rum. Elever med synsnedsættelse og blindhed introduceres til skriftsproget og læsning i henhold til Fælles Mål for de enkelte klassetrin.

Læs mere om undervisning af punktskriftslæsende elever i **Punktskriftsguide. Vejledning og anbefalinger vedrørende punktskriftindlæring hos børn og unge med alvorlig synsnedsættelse**, som frit kan læses og downloades via [Synscenter Refsnæs hjemmeside](#).

3.8.3. At læse og skrive elektronisk

Skolens undervisningsmidler bliver i stigende grad tilrettelagt digitalt, så eleven via et elektronisk punktnotatapparat har adgang til stoffet.

Det er væsentligt, at:

- Eleven ved skolestart introduceres til et punktnotatapparat, eller så snart det skønnes, at barnet er i stand til at håndtere det.
- Eleven arbejder med punktskrift både elektronisk og på papir, så eleven kan klare sig på punktskrift i forskellige undervisningssituationer.

3.9. Effektiv sansebrug

Elever med fravær af syn eller stærk synsnedsættelse har brug for særlig opmærksomhed i forhold til at udvikle sig sansemotorisk. Eleven kompenserer for det manglende /stærkt nedsatte syn med de øvrige sanser, og det tager ofte længere tid at oparbejde og kvalificere de fundamentale sansemotoriske færdigheder. De sansemotoriske færdigheder har indflydelse på elevens sociale kompetencer, udvikling af selvtillid og selvværd samt udførelse af ADL og O&M færdigheder. Undersøgelser¹⁰ viser, at gode grov- og finmotoriske færdigheder er positivt associeret med elevens faglige niveau i matematik og læsning. Der er derfor god grund til at være opmærksom på elevens grov- og finmotorik og stimulering af denne i alle situationer.

Igennem skoletiden bliver eleven som oftest mere stillesiddende end tidligere. Elever med synsnedsættelse har ofte uhensigtsmæssige siddestillinger, når de skal bruge deres syn. De skal derfor passe ekstra på deres nakke og ryg. Mulighed for bevægelse og forskellige siddestillinger i løbet af skoledagen er med til at forebygge smerter og fejlstillinger.

- Indsatserne, der arbejdes med i de øvrige udvidede læringsmål Selvstændig levevis, Sociale Kompetencer, Sund fritid, Forberedelse til uddannelse og arbejdsmarked, Selvtillid og selvbestemmelse, Kompenserende kommunikation overlapper de indsatser, der bør arbejdes med under Effektiv sansebrug. Inddrag og involver eleven i alle sensoriske og motoriske aktiviteter igennem hele dagen.
- Giv eleven mulighed for bevægelse og forskellige siddestillinger i løbet af skoledagen.
- Kontakt synskonsulenten, hvis eleven ikke lærer af sine erfaringer over tid, har svært ved at opretholde arousal, reagerer uhensigtsmæssigt på sanseinput, eller der er bekymring omkring elevens grov- eller finmotorik. Synskonsulenten kan foretage en vurdering af eleven og eventuelt indstille til en udredning af elevens sansemotoriske udvikling på Synscenter Refsnæs med henblik på at udarbejde en videre forløbsstrategi.

Fodnoter

1. **Forløbsbeskrivelse: Rehabilitering og undervisning af børn og unge med alvorlig synsnedsættelse 0-18 år.** 2. udg. (2020). Odense: Socialstyrelsen
2. Jørgensen ASW, Blankenberg B, Skall U. & Schjerbeck RH (red.). (2016). **Afrapportering af inklusions eftersynet. Et overblik over den samlede afrapportering.** Kbh: Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling.
3. Dyssegaard CB & Larsen MS (2013). **Viden om inklusion.** Kbh.: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet. Dyssegaard CB, Larsen MS & Tiftikci N (2013). Effekt og pædagogisk indsats ved inklusion af børn med særlige behov i grundskolen. Systematisk review. Kbh.: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning IUP, Aarhus Universitet.
4. Kelly SM & DW Smith (2011). **The Impact of Assistive Technology on the Educational Performance of Students with Visual Impairments: A Synthesis of the Research.** Journal of visual impairment & blindness 105(2):73-83.
5. Krøll M (2016). **Litteraturstudie af unge med synsnedsættelser og sociale kompetencer.** Kbh.: IBOS, Institut for blinde og svagsynede.
6. Jindal-Snape D (2005). **Use of feedback from sighted peers in promoting social interaction skills.** Journal of Visual Impairment & Blindness 99(7).
7. Hattie J (2013). **Synlig læring - for lærere.** Frederikshavn: Dafolo.
8. Botsford KD (2013). **Social Skills for Youths with Visual Impairments: A Meta-Analysis.** Journal of Visual Impairment & Blindness 107(6).
9. Sacks S, Kekelis L & Gaylord-Ross R (red.)(1997).**The Development of Social Skills by Blind and Visually Impaired Students. Exploratory studies and strategies.** New York, N.Y: AFB Press..
10. Pagh Pedersen T, Weber Pant S & Ammitzbøll J (2020). **Motorisk udvikling ved indskolingsalderen.** Temarapport fra Databasen Børns Sundhed for skoleåret 2018/19. Kbh.: SIF, Statens Institut for Folkesundhed.

4. Referencer

- Allman C.B., Lewis S. & Spungin S.J. (eds.). (2014). **ECC Essentials. Teaching the Expanded Core Curriculum to Students with Visual Impairments.** New York, N.Y.: AFB Press, American Foundation for the blind.
- Ankerdal W. & Thorsen E. (red.) (1995). **Under-visning af elever med synshandicap. Temahæfte 11.** Kbh.: Undervisningsministeriet.
- Ankerstjerne T. & Stæhr M.H. (2018). **Grundlag for pædagogfaglighed i fritid og skole.** Kbh.: Undervisningsministeriet & BUPL.
- Bengtsson S., Mateu N.C. & Høst A. (2010). **Blinde børn – integration eller isolation? Blinde børns trivsel og vilkår i hjemmet, fritiden og skolen.** Kbh.: SFI.
- Bergmann A. et al. (2012). **Billeder til fingerspid-serne.** Odense: Videnscenter for Synshandicap & Socialstyrelsen.
- Bjørn R., Bagge Svendsen N.M. & Moes M. (2011). **Analyse af smidige overgange i uddannelses- og beskæftigelsessystemet.** Aarhus: Rambøll.
- Blikstad-Balas M. (2016). **Literacy i skolen.** Oslo: Universitetsforlaget.
- Botsford K.D. (2013). Social Skills for Youths with Visual Impairments: A Meta-Analysis. **Journal of Visual Impairment & Blindness** 107(6).
- Broström S. (2019). **Overgange og sammenhænge i børns liv.** Kbh., Akademisk Forlag, 2019.
- DCUM-vejledning: Lyd grundskolen.** (2017). Randers: Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM. Lokaliseret d. 28. maj 2020 på <https://dcum.dk/grundskole/love-regler-og-anvisninger/dcum-vejledning-lyd-grundskolen>
- Developing the Best Education for Your Child with Blindness or Visual Impairment** (2016). Waretown, Mass.: Perkins School for the Blind. Lokaliseret 9. juni 2020 på: <https://www.perkins.org/sites/default/files/perkins-expanded-core-curriculum-booklet.pdf>
- Dyssegaard C.B., Larsen M.S. & Tiftikci N. (2013). **Effekt og pædagogisk indsats ved inklusion af børn med særlige behov i grundskolen.** Systematisk review. København: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning IUP, Aarhus Universitet.
- Dyssegaard C.B. & Larsen M.S. (2013). **Viden om inklusion.** Kbh.: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.
- Forløbsbeskrivelse: Rehabilitering og under-visning af børn og unge med alvorlig syns-snedsettelse 0-18 år.** 2. udg. (2020). Odense: Socialstyrelsen.
- Forsbak, Ø. et al. (2013). **Veiledningsmateriel om å tilrettelegge opplæringen i fag for sterkt svaksynte og blinde elever.** U. st.: Statped.
- Hallestad L. (2015). **Sådan følges I ad - når den ene har en syns-snedsettelse.** Hellerup: IBOS, Institut for Blinde og Svagsynede.
- Hattie J. (2013). **Synlig læring – for lærere.** Frederikshavn: Dafolo.
- Hedegaard-Sørensen L. & Grumløse S.P. (2016). **Lærerfaglighed, inklusion og differentiering. Pædagogiske lektionsstudier i praksis.** Kbh.: Samfundslitteratur.
- Holmskov H. & Knigge M.L. (2007). **De svære over-gange. Kortlægning af problemstillinger i forbindelse med overgange for børn og unge med handicap.** Ringsted: Servicestyrelsen, Handicapenheden.
- Ildræt i øjenhøjde. Inspirations- og vejledning-smateriale målrettet børn og unge med syns-snedsettelses deltagelse i idræt i grundskolen** (2019). Kalundborg: Synscenter Refsnæs, Viden- og Udviklingsenheden.
- Indsatsen for blinde og stærkt svagsynede. Afrapportering fra den tværministerielle arbejds-gruppe** (2011). Kbh.: Social- og Integrationsministeriet.
- Indeklimaguiden** (u. år). Randers: Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM.
- Jindal-Snape D. (2005). **Use of feedback from sighted peers in promoting social interaction skills.** **Journal of Visual Impairment & Blindness** 99(7).
- Jørgensen A.S.W. et al.(red.) (2016). **Afrapportering af inklusionseftersynet. Et overblik over den samlede afrapportering.** Kbh.: Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling.
- Karten T. (2020). Elever med synshandicap og blinde elever I: **Find styrken hos børn med særlige behov** pp. 177-186. Frederiksberg: Frydenlund.

- Kelly S.M. & D.W. Smith (2011). The Impact of Assistive Technology on the Educational Performance of Students with Visual Impairments: A Synthesis of the Research. **Journal of Visual Impairment & Blindness** 105(2):73-83.
- Kermit P. et al.(2014). **En av flokken? Inkludering og ungdom med sansetap - muligheter og begrensninger**. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS (Statped).
- Klingenberg O. et al. (2015). **Kunnskapsoversikt over forskningsfunn om læring hos barn og unge med synshemming**. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS (Statped).
- Knudsen A., Fløe Pedersen L. & Rodney R. (2006). **Synshandicap og gruppearbejde i Folkeskolen. Praktiske råd til faglæreren**. Hellerup: Videncenter for Synshandicap.
- Krøll M. (2016). **Litteraturstudie af unge med synsnedsættelser og sociale kompetencer**. Kbh.: IBOS, Institutet for blinde og svagsynede.
- Krøll M. (2017). **Sociale kompetencer - Hos unge med alvorlig synsnedsættelse. En pjece med viden og gode råd for unge, forældre og professionelle**. Hellerup: IBOS, Institutet for Blinde og Svagsynede.
- Lang M., Hintermair M., & Sarimski K. (2017). **Social-emotional competences in very young visually impaired children**. British Journal of Visual Impairment 35(1), 29–43.
- Motiverende undervisning. Tæt på god undervisningspraksis på mellemtrinnet** (2014). Kbh.: EVA, Danmarks Evalueringsinstitut.
- Nissen C. (2018). **Sansemotorik og samspil - Forstå børn der er svære at forstå**. kbh.: Dansk Psykologisk Forlag.
- Olsen K., Soulié T. & Teilmann T. (2010). **Fri leg. Gode rammer for udendørs aktiviteter i frikvarter og SFO for blinde og svagsynede børn**. Roskilde: Handicapdrættens Videnscenter og Videncenter for Synshandicap.
- Pagh Pedersen T., Weber Pant S. & Ammitzbøll J. (2020). **Motorisk udvikling ved indskolingsalderen. Temarapport fra Databasen Børns Sundhed for skoleåret 2018/19**. Kbh.: SIF, Statens Institut for Folkesundhed.
- Pedersen B.E. (2019). **Oplevelse af læring i skolen for elever med blindhed - Hvad har betydning?** Mastergradsavhandling. Studieprogram: Master i synspedagogikk og synsrehabilitering. Kongsberg: Universitetet i Sørøst-Norge, Fakultet for Helse- og sosialvitenskap.
- Pladsen K. & Solevåg I. (1995). **Barn og unge som er svaksynte. Håndbok for PP-tjenesten**. Oslo: Statped.
- Pohl Nielsen C. (red.) et al. (2016). **Inklusion i Folkeskolen. Sammenfatning af resultaterne fra Inklusionspanelet. Rapport**. København: SFI.
- Punktskriftguide. Vejledning og anbefalinger vedrørende punktskriftindlæring hos børn og unge med alvorlig synsnedsættelse** (2019). Kalundborg: Synscenter Refsnæs.
- Sacks S., Kekelis L. & Gaylord-Ross R. (red.)(1997). **The Development of Social Skills by Blind and Visually Impaired Students. Exploratory studies and strategies**. New York, N.Y: AFB Press.
- Styrkede overgange. Erfaringsopsamling fra syv projekter om overgangen fra børnehaven til SFO og skole** (2016). Kbh.: Danmarks Evalueringsinstitut, EVA.
- Tønnesvang J. & Hedegaard N.B. (2015). **Vitaliseringsmodellen – en introduktion**, 2. udg. Aarhus: Klim.
- Vejledning vedr. lys og belysning. Til brug for fagprofessionelle, som vejleder børn og unge med synsnedsættelse samt børn og unge med synsnedsættelse og yderligere funktionsnedsættelser**, 2. udg. (2020). Herning: DTHS, Danske Tale- Høre- og Synsinstitutioner, Vidensforum for Lys og Belysning.
- de Verdier K. (2018). **Children with blindness: Developmental aspects, comorbidity and implications for education and support. Doctoral thesis**. Stockholm: Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Department of Special Education.
- Viden Om - inkluderende læringsmiljøer for elever med synsnedsættelse** [Delnotat - synsnedsættelse; Case; Dialogkort; Faktaark og Udviklingsredskab] (2020). Kbh.: Børne- og Undervisningsministeriet. Lokaliseret 10-06-20 på: <https://emu.dk/grundskole/forskning-og-viden/viden-om-udgivelser/viden-om-inkluderende-laeringsmiljoer>
- Vollan A. & Hollakleiv M. (1998). Sosial inkludering med fokus på lek – Lek og sosial inkludering i barnehage, hjem, skole og fritid. **Synspunkt** 13(2): 28-39.

5. Begrebsdefinitioner

Definition af centrale begreber anvendt i vejledningen.

Kilder: Socialstyrelsens Forløbsbeskrivelse for børn og unge med alvorlig synsnedsættelse, Socialebegreber.dk, Lex.dk, IBOS.dk, Dansk Blindesamfund samt begreber defineret på baggrund i faglitteratur på synsområdet.

ADL-instruktør: En fagprofessionel person med synsfaglige kompetencer til at instruere og undervise mennesker med synsnedsættelse i Almindelig Daglig Livsførelse (ADL).

Blindhed: Manglende eller stærkt nedsat syn. En person, der ikke kan orientere sig ved synets hjælp, er blind. Det samme er tilfældet, når en person har svært ved at kommunikere pga. synsnedsættelse, da informationer imellem mennesker overvejende formidles via synsindtryk.

I Danmark er definitionen på blindhed, at skelneevnen eller synsstyrken er nedsat til 1/10 af det normale eller mindre; dette udtrykkes i synsbrøken 6/60 eller i decimaltal 0,1. Dette kaldes social blindhed og medfører f.eks., at man ikke er i stand til at genkende personer selv på kort afstand, og ikke kan læse almindelig skrift uden anvendelse af forstørrelseshjælpemidler. Blindhed kan også alene bestå i delvis bortfald af synsfeltet (sidesynet), således at der kun er bevaret en synsvinkel på ganske få grader (kikkertsyn).

Braille: Benævnes også som punktskrift. Er et taktilt, symbolsk medie. At punktskriften er taktil betyder, at man anvender følesansen for at opfatte de enkelte symboler. At den er symbolsk betyder, at man selv skal afkode symbolerne for at forstå betydningen. Punktskrift kan inddeles i bogstaver, tal og noder.

CCTV: En forkortelse af Closed Circuit TeleVision – fjernsynssystem i lukket kredsløb. Et CCTV er et forstørrelsesapparat. Det ligner en monitor/TV-skærm og fungerer ved, at man placerer en tekst eller andet under skærmen, hvor et kamera sender teksten/billedet op på skærmen og kan forstørres i meget stor grad. Graden af forstørrelse kan justeres, så selv en lille tekst kan blive meget stor. Desuden kan kontraster ændres, så det bliver så

optimalt som muligt. Der findes både stationære og mobile modeller.

DTHS: Forum for Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner.

DTHS er en landsdækkende sammenslutning for ledere af institutioner, der arbejder med rehabilitering af borgere med tale- høre- og synsproblemer. Gennem DTHS aftales og vedligeholdes et fagligt netværk på området, med henblik på at sikre en fortsat vidensudvikling og udvikling af metoder i arbejdet med rehabilitering af borgere med tale- høre- og synsproblemer.

Hjælpemidler: Hjælpemidler afhjælper delvist eller helt en nedsat funktionsevne og gør dermed personen med funktionsnedsættelse mere selvhjulpne og øger muligheden for aktiv deltagelse. Samtidig kan hjælpemidler understøtte mange rutineopgaver, som ellers vil være umulig uden personlig støtte. Læs mere om hjælpemidler på synsområdet på Dansk Blindesamfunds hjemmeside: <https://blind.dk/fa-overblik-over-vigtigste-hjaelpemidler-til-blindesvagsynede>

Hjælpemidler i undervisningen: I undervisningen vil elever med synsnedsættelse benytte forskellige hjælpemidler afhængig af synsdiagnose, fag og undervisningens form og indhold. Synskonsulenten kan udrede og rådgive om behov for hjælpemidler for den enkelte elev.

IBOS: Instituttet for Blinde og Svagsynede – det nationale kompetence- og rehabiliteringscenter for unge og voksne i den erhvervsaktive alder.

Instruktør i orientering & mobility: En fagprofessionel person som instruerer og underviser mennesker med synsnedsættelse i teknikker og metoder til selvstændigt at færdes sikkert i inde- og udemiljøet.

Kommunikationscenter: En kommunal eller regional institution, der arbejder med rehabilitering af borgere med tale- høre- og synsproblemer. Synskonsulenter for småbørn og skoleelever er ansat i et kommunikationscenter eller en selvstændig institution med synsrådgivning. Kommunerne har kontrakter med disse institutioner.

Mobilityinstruktør:

se **Instruktør i orientering & mobility**

Nedsat syn: En fællesbetegnelse for forskellige grader af synsnedsættelse. Nedsat syn kan ikke korrigeres med normale briller og kontaktlinser og rammer begge øjne. Synsnedsættelsen er varig og kan ikke behandles med medicin eller operation. Se også Blindhed.

Opmærkede pdf'er: Er en PDF-fil, der er lavet tilgængelig for alle brugere. Det vil sige der er lavet læserækkefølge, så teksten læses i korrekt rækkefølge, hvis man anvender et oplæsningsprogram eller -værktøj. Hvis der er skrivelinjer eller felter i dokumentet er disse lavet om til skrivbare felter (en formular) og der er taget højde for tabuleringsrækkefølgen, så man kan "tabbe" sig igennem dokumentets skrivefelter i den korrekte rækkefølge. Ved billeder er der lavet alt-tekster, så man kan læse denne tekst, hvis man ikke kan se billederne.

Perkinsmaskine: Er en manuel skrivemaskine til punktskrift der især bruges af barnet i den tidlige punktskriftundervisning i bogstaver, tal, stavning, skrivning og læsning. Der skrives på specialpapir og tegnene er hævede. Det skrevne kan derefter læses taktilt ved berøring med fingerspidserne.

Punktdisplay: Et punktdisplay er en enhed der tilsluttes en computer eller en smartphone for så i samarbejde med den pågældende skærmlæser at give brugeren information i form af punkt (braille). Punktdisplay kan have mellem 20 - 80 punktceller afhængig af model og anvendelsesområder.

Punktnotationsapparat: Er en lille computer med punktdisplay. Det kan bl.a. indeholde tekstbehandling, internetadgang, e-mail og kalender. De fleste punktnotationsapparater kan tilsluttes en stationær computer som punktdisplay. Punktnotationsapparater har indbygget syntetisk tale.

Punktskrift: Benævnes også som **Braille**. Er et taktilt, symbolsk skriftmedie. At punktskriften er taktil betyder, at man anvender følesansen for at opfatte de enkelte symboler som kan afkodes fra papir, elektroniske punktdisplays eller på skilte (f.eks. i en elevator), på medicinpakker, punkture m.m. At den er symbolsk betyder, at man selv skal afkode symbolerne for at forstå betydningen. Punktskrift kan indeles i bogstaver, tal og noder.

Skrivbare e-bøger i Word: Er en bog som læses i Word, med funktionen Weblayout slået til. Bogen fungerer således som en e-bog. Den anvendes til elever med nedsat syn. Eleven kan forstørre teksten uden brug af andre programmer og uden at teksten forsvinder ud af skærmen, Er der for meget tekst løber det blot ned på næste linje. Man kan forstørre teksten op til 500%. Baggrunde og billeder er fjernet så de ikke forstyrrer læsningen. Billeder i bogen er lavet som links, så man kan se dem i et særskilt vindue, når man klikker på linket. Ligeledes er skemaer og fodnoter lavet som links. Med undtagelse af evt. skrivefelter, er teksten låst, så man ikke ved et uheld, kommer til at slette den tekst, man skal læse.

Synscenter Refsnæs: Det nationale specialpædagogiske ressource- og videnscenter for børn og unge med synsnedsættelse.

Synsfaglig specialviden: En højt specialiseret indsats, der bygger på viden fra kompetencegivende uddannelse, internationale forskningsresultater, evidensbaseret praksis samt kendskab til validerede metoder og programmer, i det omfang de findes og passer til danske forhold.

Synsfaglig specialviden kan omfatte følgende:

- Målgruppens udvikling. Aktuell viden om målgruppens udvikling, samt forhold som påvirker målgruppen, fx nye årsager til alvorlig synsnedsættelse og sociale forhold i målgruppen.
- Metoder til udredning. Aktuell viden om validerede metoder til udredning af udviklings-, kommunikations- og mobilitetsvanskeligheder forårsaget af alvorlig synsnedsættelse.
- Hjælpemidler. Aktuell viden om synshjælpemidler, anvendelse heraf og instruktion i anvendelsen.
- Lovgivning. Aktuell viden om relevant lovgivning på social- og undervisningsområdet samt tilgrænsende relevant lovgivning.
- Netværk. Deltagelse i synsfaglige netværk med videndeling nationalt og internationalt.
- Vidensmiljøer. Deltagelse i synsfaglige og tværfaglige vidensmiljøer med sparring og supervision.
- Inklusionsstrategier. Aktuell viden om inklusionsstrategier for målgruppen i almene tilbud og samfundsdeltagelse generelt.

- Koordinering af forløb og sagsbehandling. Aktuell viden om sammenhængende, koordinerede og effektive forløb under hensyn til hensigtsmæssig ressourceudnyttelse.

Synskonsulent: En fagprofessionel med særlige synsfaglige kompetencer til rådgivning og undervisning af forældre, barn/elev og fagprofessionelle om relevant specialpædagogiske indsatser. Ansat på en synsrådgivning/kommunikationscenter. Se mere under **Synsfaglig specialviden**

Synsnedsættelse: En synsnedsættelse er en begrænsning i en persons evne til at se som resultat af en funktionsnedsættelse i kroppens anatomi eller funktioner, eksklusiv de mentale funktioner. Evnen til at se omfatter f.eks. synsskarphe, synsfelt eller synskvalitet. Begrænsning dækker hele spektret fra betydeligt nedsat til fuldstændig ophævet funktion. Synsnedsættelse udgør kun en funktionsevnenedsættelse for så vidt som nedsættelsen rækker ud over det, der almindeligvis kan korrigeres for.

Synsregisteret: Register over alle børn i alderen 0-17 år, som har en synsnedsættelse. Synsregistret administreres af Øjenfunktionen på Kennedy Centret. En speciallæge i øjensygdomme er tilknyttet. Registreringen sker i henhold til Bekendtgørelse nr. 372 af 17/4 2007, Bekendtgørelse om videregivelse af oplysninger om børn og unge under 18 år med nedsat synsfunktion til og fra Synsregisteret. Når et barn er tilmeldt Synsregisteret betyder det, at barnet og dets forældre (samt daginstitution og skole) kan få vejledning og rådgivning af en lokal synskonsulent, hvis de ønsker det. Efter tilmelding til Synsregistret, vil der blive sendt orientering til kommunen samt til den lokale synskonsulent. Læs mere om Synsregisteret på Kennedy centrets hjemmeside: <https://www.rigshospitalet.dk/afdelinger-og-klinikker/hovedorto/oejenklinikken/for-fagfolk/synsregisteret/Sider/hvad-er-synsregisteret.aspx>

Synsrådgivning: Er en kommunal eller regional institution som udbyder specialrådgivning målrettet mennesker med synsnedsættelse. Kommunen indgår kontrakter med en synsrådgivning. Se også **DTHS, Kommunikationscenter** og **Synskonsulent**

Synstolkning: En synstolkning består i at en seende person verbalt beskriver væsentlig ikke-verbal kommunikation i barnets/elevens omgivelser, og som kan have betydning for barnets/elevens kontekstforståelse, virkelighedsopfattelse og læring. Synstolkeren kan være seende forældre, pædagoger, lærere og kammerater mm.

Taktile kendemærker: Fælles betegnelse for at genstande og omgivelser afmærkes med taktile (følbare) kendemærker, som understøtter mennesker med synsnedsættelse i at identificere og genkende objekter, lokationer og ruter.

Tekniske hjælpemidler: Dækker over forskellige tekniske analoge og digitale hjælpemidler udviklet specielt til anvendelse af mennesker med synsnedsættelse. Hjælpemidlerne kan på forskellig måde kompensere for synsnedsættelsen og sikre brugeren lige adgang til information, kommunikation med omverdenen, uddannelse og beskæftigelse.

Udtrætning: En synsfunktionsnedsættelse medfører ofte mental og fysisk udtrætning i forbindelse med personens aktiviteter i hverdagen. Børn og unge med synsnedsættelse udtrættes ofte lettere end normaltseende. At skulle anstrenge sig for at se mest muligt, at skulle høre, føle og lugte sig til alt det en seende kan se i løbet af et øjeblik, kan være meget anstrengende. Hensigtsmæssig indretning, kendt miljø, genkendelige strukturer og god rettidig information kan i nogen grad afhjælpe dette ved specialpædagogiske indsatser.

DE UDVIDEDE LÆRINGSMÅL FOR BØRN OG UNGE MED SYNSNEDSÆTTELSE 0-17 ÅR I DAGTILBUD OG SKOLE
Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer
Mellemtrin

Januar 2021.

ISBN: 978-87-972334-6-7 (trykt) & 978-87-972334-7-4 (elektronisk)

Udgivet af Synscenter Refsnæs

– Det nationale specialpædagogiske ressource- og videnscenter for børn og unge med synsnedsættelse

Kystvejen 112

4400 Kalundborg

Tlf. 59 57 01 00

www.synref.dk

Faglige bidragsydere til denne publikation:

Alice Balster, Hjernecenter Syd & Tale Høre Syn Aabenraa

Anders Sølund Dolleris, CKU, Center for Kommunikation og Undervisning Skive/Viborg

Lone Ibsen, Synscenter Refsnæs

Philippa Steen, CHS, Center for Syn og Hjælpemidler Aarhus

Bonnie Dahlmann Petersen, Synscenter Refsnæs

Publikationer i serien:

Småbørn 0-1 år

Småbørn 1-3 år

Småbørn/førskole 3-6 år

Overgange småbørn 0-6 år

Indskoling

Mellemtrin

Udskoling

Overgange 0-17 år

Forældre og familie 0-17 år

Vejledningerne ligger frit tilgængelige på www.synref.dk

©Synscenter Refsnæs

Publikationen kan frit citeres med tydelig kildeangivelse

REGION SJÆLLAND
SYNSCENTER REFSNÆS

- vi er til for dig